

ἜΤΕΤΗΡΙΟΝ

ἘΤΑΙΡΕΙΑΣ ΒΥΖΑΝΤΙΝῶΝ ΓΥΝΑΙΚῶΝ

ἜΤΟΣ Β'

ΔΟΡΕΑ

ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΥ
ΑΝΕΓΧΙΑΗ

ΒΟΗΝΑ 1924

Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

ΚΡΙΣΙΣ ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΣΥΓΓΡΑΜΜΑΤΩΝ ΜΑΚΑΡΙΟΥ ΤΟΥ ΑΙΓΥΠΤΙΟΥ

Περὶ τοῦ βίου καὶ τῶν συγγραμμάτων τοῦ κατὰ τὸν τέταρτον μετὰ Χριστὸν αἰῶνα ἀκμάσαντος Μακαρίου τοῦ Αἰγυπτίου δαψιλῆς εἰδήσεις παρέχουσιν ἡμῖν τὰ προλεγόμενα τῆς ἐκδόσεως τῶν συγγραμμάτων αὐτοῦ ἐν τῇ πατρολογία τοῦ Migne ¹⁾ καὶ τὰ σχετικὰ περὶ τοῦ Μακαρίου ἔργα καὶ δὴ αἱ αὐτοτελεῖς περὶ αὐτοῦ μονογραφίαι ²⁾.

Ἐν τῷ ὑπ' ἀριθμὸν 1267 χειρογράφῳ τῆς βιβλιοθήκης τοῦ ἡμετέρου Πανεπιστημίου ὑπάρχει σύντομός τις διατριβῆ περιέχουσα κρίσιν περὶ τῶν συγγραμμάτων τοῦ Μακαρίου ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν « Ἐπίκρισις εἰς τὸ ἐπιγραφόμενον Μακαρίῳ τῷ Αἰγυπτίῳ ἐγχειρίδιον, ἐξελέγχουσα αὐτὸ ὡς νόθον ». Ἡ ἐπίκρισις αὕτη εἶνε ἀξία ἰδίας μελέτης καὶ σπουδῆς ἕνεκα τῆς δξειᾶς κριτικῆς, ἣν ἐφαρμόζει ἐπὶ τῶν ἔργων τοῦ Μακαρίου, κριτικῆς, ἣν σπανίως εὐρίσκομεν ἐν τῇ ἀνατολικῇ ἐκκλησίᾳ τῆς ἐποχῆς, καθ' ἣν συνεγράφη αὕτη. Βεβαίως δὲν δύναται τις νὰ δεχθῆ ὡς ὀρθὰς πάσας τὰς παρατηρήσεις τοῦ συγγραφέως τῆς ἐπικρίσεως ταύτης, ἐν τούτοις δὲν δύναται τις εἰ μὴ νὰ ἐκπλαγῆ καὶ θαυμάσῃ τὸν τρόπον καὶ τὴν ἐλευθερίαν τῆς ἀσκήσεως τῆς κριτικῆς καὶ ἀποδόσῃ τῷ συγγραφεὶ αὐτῆς τὸν πρέποντα ἔπαινον.

I

Τὸ ὑπ' ἀριθμὸν 1297 χειρόγραφον τῆς βιβλιοθήκης τοῦ ἡμετέρου Πανεπιστημίου ἀποτελούμενον ἐκ φύλλων 131 ἦτοι σελίδων ἠριθμημένων 262

¹⁾ Τόμ. 34.

²⁾ Πρὸβλ. *Patrologie von Otto Bardenheuer* ἐκδ. 1910 σελ. 221 καὶ ἔξης καὶ ἐν τῷ προτεσταντικῷ καὶ καθολικῷ ἐγκυκλοπαιδικῷ θεολογικῷ λεξικῷ ἐν λέξει Macarius τὰ ἀφορῶντα εἰς τὸν βίον καὶ τὰ συγγράμματα τοῦ Μακαρίου τοῦ Αἰγυπτίου καὶ τὴν σχετικὴν πρὸς αὐτὸν φιλολογίαν, ἐκ δὲ τῶν ἡμετέρων τὴν Φιλολογικὴν καὶ κριτικὴν ἱστορίαν τοῦ Κ. Κοινοῦ [τομ. Β', σελ. 497 ἔ.] καὶ τὴν Ἱστορικὴν διδασκαλίαν τῶν πατέρων τῆς ἐκκλησίας τοῦ Φιλαρέτου, κατὰ μετάφρασιν Νεοφύτου Παρίδα [τομ. Β', σελ. 337 ἔ.] Πρὸβλ. ἔτι *L. Villecourt, La date et l'origine des Homilies spirituelles* attribuées à Macaire. *Comptes rendus des séances de l'Académie des Inscriptions et Belles-Lettres. Juin - Août* καὶ *Théol. Revue* 19 (1920 σ. 324) *A. Jülicher, Geheiligte Ketzler* ἐν *Protest. Monatsh.* (5 - 6 τοῦ 1921 σελ. 65 - 75).

μήκους 0,24 καὶ πλάτους 0,17, ἐγράφη τῷ 1783, ὡς γίνεται δῆλον ἐκ τοῦ προτασσομένου ἀκολουθοῦ ποιήματος:

Ἐν εἰσι τῷ χιλιοστῷ τῶν ἑκατὸν ἐπιτάδι
τῷ τρίτῳ ὀγδοηκοστῷ καὶ τοῦ μηνὸς εἰκάδι
ἐλαφηβολίων δ' ὁ μῆς, ὅπερ καὶ ἐν τῷ τέλει
τῆς βίβλου ταύτης γέγραπται, ἰδέτω δοτις θέλει
αὐτὴ ἢ βίβλος γέγραπται παρὰ τοῦ Πυλαιμένου,
Σπαρτιάτου νηαλίου τε τοῦ πίκλην καλουμένου » κ.τ.λ.

καὶ τῆς ἀκολουθοῦ ἐν σελίδι 139 σημειώσεως:

«αἴψυ' Ἐλαφηβολίωνος εἰκάδι
ἐν Βουκουρεστίῳ τῆς Δακίας»

Τὸ περιεχόμενον τοῦ χειρογράφου τούτου εἶνε τὸ ἀκόλουθον:

1. (σελ. 1 — 139) « Εὐσταθίου καθ' Ὑσμινίαν καὶ Ὑσμίνην δρᾶμα ».
2. (σελ. 141 — 155) « Ἐπίκρισις εἰς τὸ ἐπιγραφόμενον Μακαρίῳ τῷ Αἰγυπτίῳ ἐγχειρίδιον ἐξελέγχουσα αὐτὸ ὡς νόθον ».
3. (σελ. 155 — 164) « Εἰς τὸ περὶ παιδῶν ἀγωγῆς τοῦ Πλουτάρχου ἐπιθεωρήματά τινα ».
4. (σελ. 165 — 217) « Παράφρασις τῆς τοῦ Ὀμήρου Ἰλιάδος παρὰ Νεοφύτου ἱεροδιακόνου ».
5. (σελ. 221 — 259) « Περὶ ποσότητος διχρόνων ».
6. (σελ. 260 — 261). Τεμάχιον ἄνευ ἐπιγραφῆς περιέχον. σύντομον « ἔρμηνείαν εἰς τὸ ἐν ἀλλήλοις καὶ παρ' ἀλλήλοις λεχθὲν ὑπὸ Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου ἐν τῷ τοῦ μεγάλου Βασιλείου ἐπιταφίῳ λόγῳ ».

Τῶν ἔργων τούτων, τὸ πρῶτον εἶνε τὸ γνωστὸν δρᾶμα τοῦ Εὐσταθίου ἢ Εὐμαθίου τοῦ Μακρεμβολίτου, ὅπερ [ἔχει ἤδη τέποις ἐκδοθῆ. ¹⁾] Τὸ δεύτερον εὑρηται καὶ ἐν ἄλλοις χειρογραφοῖς, ὧν ἀξιωματημόνευτον εἶνε τὸ ὑπ' ἀριθμὸν 6026 τοῦ καταλόγου τῶν χειρογράφων τοῦ Ἄθωνος τοῦ Λάμπρου ὡς ἀποδίδον αὐτὸ εἰς τὸν Νεόφυτον τὸν διδάσκαλον « Εἰς τὸ Μακαρίου τοῦ Αἰγυπτίου ἐγχειρίδιον ἐπίκρισις τοῦ Νεοφύτου διδ[ασκάλου] μετὰ ἰδιοχείρων διορθώσεων ». Τὸ τρίτον εὑρηται καὶ ἐν ἄλλοις χειρογραφοῖς, ἔπεται δὲ συνήθως τῆς ἐξηγήσεως εἰς τὸ περὶ παιδῶν ἀγωγῆς τοῦ Πλουτάρχου τοῦ Νεοφύτου τοῦ Κουσοκαλυβίτου, ²⁾ ἐξ οὗ ἠδύναται τις γὰρ

¹⁾ Προβλ. Κρουμβάχερ Ἰστορ. τῆς βυζ. λογοτεχνίας κατὰ μετὰφρ. Σωτηριάδου τόμ. Β' σελ. 729 ἔ.

²⁾ Προβλ. τὸ ὑπ' ἀριθμὸν 651 χειρόγραφον τοῦ καταλόγου τοῦ *Diésis* σελ. 365 Ἐξηγήσις εἰς τὸ περὶ παιδῶν ἀγωγῆς τοῦ σοφωτάτου διδασκάλου κυρίου κυρίου

συμπεράνη ὅτι καὶ τὰ ἐπιθεωρήματα εἰς τὸ περὶ παιδῶν ἀγωγῆς τοῦ Πλουτάρχου ἔχουσι γραφῇ ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ Νεοφύτου. Τὸ τέταρτον εὑρηται ἐπίσης καὶ ἐν ἄλλοις χειρογράφοις ἀποδιδόμενον εἰς τὸν Νεόφυτον τὸν ἱεροδιάκονον. ¹⁾ Τὸ πέμπτον εἶνε μέρος γραμματικῆς πραγματευόμενον περὶ τῆς ποσότητος τῶν διχρόνων, καὶ τὸ ἕκτον εἶνε συντομωτάτη τις ἐρμηνεία τοῦ ἐν ἄλλήλοις καὶ παρ' ἄλλήλοις τοῦ Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου καταλαμβάνουσα μίαν μόνον σελίδα.

II

Τῶν ἐν τῷ ἡμετέρῳ χειρογράφῳ περιεχομένων ἔργων ἐνδιαφέρει ἡμᾶς ἐνταῦθα τὸ δεύτερον, τὸ φέρον ἐπιγραφὴν «Ἐπίκρισις εἰς τὸ ἐπιγραφόμενον Μακαρίῳ τῷ Αἰγυπτίῳ ἐγχειρίδιον ἐξελέγχουσα αὐτὸ ὡς νόθον». Ὑπὸ τίνος ἐγράφη ἢ ἐπίκρισις αὕτη μανθάνομεν ἐκ τοῦ ὑπ' ἀριθμὸν 6026 χειρογράφου τοῦ καταλόγου τῶν χειρογράφων τοῦ Ἐθνικοῦ τοῦ Λάμπρου, ἐν τῷ ὁποίῳ ἐπιγράφεται αὕτη «Εἰς τὸ Μακαρίου τῆς Αἰγυπτίου ἐγχειρίδιον ἐπίκρισις Νεοφύτου διδ[ασκάλου]». Κατὰ ταῦτα ἢ ἐπίκρισις αὕτη ἐγράφη ὑπὸ τοῦ Νεοφύτου τοῦ διδασκάλου. Τίς ὅμως ὁ Νεόφυτος οὗτος καὶ πότε ἤκμασε δὲν γνωρίζω, εἰκάζω μόνον ὅτι ὁ Νεόφυτος οὗτος ὁ διδάσκαλος εἶνε ὁ Νεόφυτος ὁ Πελοποννήσιος ὁ Κουσοκαλυβίτης, ὅστις, ὡς γνωστόν, ἐπὶ μακρὸν διετέλεσε διδάσκαλος. Τὴν εἰκασίαν μου ταύτην στηρίζω ἐπὶ τοῦ ὅτι ὁ ἡμέτερος Νεόφυτος διέμεινεν ἐν Ἀθῶνι, ἐνθα εἶδε τὸ χειρόγραφον, ὅπερ ἀναφέρει, ²⁾ ὡς καὶ ὁ Νεόφυτος ὁ Κουσοκαλυβίτης, καὶ ἔγραψεν ἐν ἰδίῳ ἔργῳ ἀπόδειξιν ὅτι οἱ οἰκουμενικοὶ τῆς

Νεοφύτου Πελοποννησίου τοῦ καὶ Κουσοκαλυβίτου» (φύλ. 45) καὶ «εἰς τὸ περὶ παιδῶν ἀγωγῆς τοῦ Πλουτάρχου ἐπιθεωρήματά τινα» (φύλ. 75).

¹⁾ Πρὸς τὸ ὑπ' ἀριθμὸν 618 χειρόγραφον τοῦ καταλόγου τοῦ *Litica* σελ. 363 «Παράφρασις τῆς τοῦ Ὀμήρου Ἰλιάδος παρὰ Νεοφύτου ἱεροδιακόνου». Ἄξιον σημειώσεως εἶνε ἐνταῦθα ὅτι καὶ ἐν τῷ χειρογράφῳ τούτῳ, ὡς καὶ ἐν τῷ ἡμετέρῳ, ὑπάρχει ἢ παράφρασις μόνον τοῦ Α' καὶ Β' τῆς Ἰλιάδος, ἴσως διότι ὁ Νεόφυτος μόνον τὰ δύο ταῦτα γράμματα τῆς Ἰλιάδος παρέφρασεν. Ἐάν ὁ Νεόφυτος οὗτος εἶνε ὁ γνωστός Νεόφυτος ὁ Κουσοκαλυβίτης ἢ ἄλλος τις, δὲν γνωρίζομεν, πάντως ἢ παράφρασις αὐτοῦ εἶνε ἀξία προσοχῆς καὶ μελέτης. Ὅπως οἱ ἀναγνώσται λάθωσιν ἰδέαν τινὰ τῆς παραφράσεως ταύτης παραθέτω τὴν ἀρχὴν αὐτῆς «Φράσον μοι, ὦ μοναγγέτις θεά, τὴν τοῦ Ἀχιλλέως ὀλεθρίαν ὀργήν, ἣτις μυρίων συμφορῶν τε καὶ θρήνων κατὰ βουλήν ὡς εἰκὸς τοῦ Διὸς τοῖς Ἕλλησιν ἐγένετο αἷτιος πολλῶν ἀγαθῶν ἡμῶων τὰς μὲν ἀνδρείους ψυχὰς εἰς Ἄδου παρ' ἀπέμψασα, τὰ δὲ ῥωμαλέα σώματα χυοῖ τε καὶ πᾶσι τοῖς οἰωνοῖς θεμέτην κατάθρομα ἐξ ὅτου τὴν ἀρχὴν ἐρίζοντες διηνέχθησαν ἄλλήλοις ὁ τε βασιλεὺς Ἀγαμέμνων καὶ ὁ θεῖος Ἀχιλλεύς».

²⁾ «Ἄλλ' ὡς ἐγὼ ἀρχαίῳ τινὶ χειρογράφῳ ἐν Ἀθῶνι ἐνέτυχον».

ἐκκλησίας διδάσκαλοι δὲν ἀποδέχονται τελείαν ἐνταῦθα ἀπαλλαγὴν τῶν παθῶν καὶ ὀλικὴν ἐλευθερίαν, ¹⁾ ὡς ὁ Νεόφυτος ὁ Κουσοκαλυβίτης ἐν τῇ ἐπιτομῇ τῶν κανόνων αὐτοῦ. ²⁾ Καὶ ὁ τρόπος δὲ τοῦ σκέπτεσθαι καὶ ἡ γλῶσσα τοῦ Νεοφύτου τοῦ διδασκάλου ὁμοιάζουσι πολὺ πρὸς ἐκεῖνα τοῦ Κουσοκαλυβίτου. Ἄλλως τε ὁ Νεόφυτος ὁ διδάσκαλος, ὁ συγγραφεὺς τῆς ἡμετέρας ἐπικρίσεως, ἤκμασε κατὰ τὸν δέκατον ὄγδον αἰῶνα, ὡς καταφαίνεται ἐκ τῆς ὑπ' αὐτοῦ χρήσεως τῆς ἐκδόσεως τῶν ἔργων τοῦ Μακαρίου, τῆς γενομένης κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ δεκάτου ὄγδου αἰῶνος ὑπὸ τοῦ Γεωργίου Ριτίου. ³⁾ Κατὰ τὸν δέκατον ὄγδον ὁμοῦ αἰῶνα ἕνα μόνον Νεόφυτον διδάσκαλον γνωρίζομεν, εἰς τὸν ὁποῖον θὰ ἠδύνατο νὰ ἀποδοθῇ ἔργον τοιαύτης ἀξίας, οἷον ἡ ἡμετέρα ἐπικρίσις, τὸν Κουσοκαλυβίτην.

III

Ὁ Νεόφυτος φρονεῖ ἐν γενικαῖς γραμμαῖς τὰ ἀκόλουθα περὶ τῶν ἔργων, τῶν ἀποδιδομένων εἰς τὸν Μακάριον τὸν Αἰγύπτιον. ⁴⁾ Τὰ ἐν δυσὶ τόμοις ἐκδοθέντα ἔργα τοῦ Μακαρίου τοῦ Αἰγυπτίου, ἐκτὸς τῶν ἐν μέσῳ ἀποφθεγμάτων, δὲν ἐγράφησαν ὑπ' αὐτοῦ, διότι ὁ πρῶτος τόμος, ὁ πρὸ τῶν ἀποφθεγμάτων, εἶνε συνοπτικὴ τις μετάφρασις τοῦ μετὰ τὰ ἀποφθέ-

¹⁾ «Ἄλλ' οὐδὲ ἦν τὸ ψευδεπίγραφον ἐκεῖνο βιβλίον ἐν ἀπάσαις μικροῦ ταῖς ὁμιλίαις πρεσβεύει τελείαν ἐνταῦθα ἀπαλλαγὴν τῶν παθῶν καὶ ὀλικὴν ἐλευθερίαν ἀποδέχονται οἱ οἰκουμενικοὶ τῆς ἐκκλησίας διδάσκαλοι, ὡς ἀλλαγῆς ἡμῖν ἰκανῶς ἀποδείκνυται».

²⁾ Πρὸβλ. Κ. Δουβουνιώτου, Ἐκ τῶν νομοκανονικῶν χειρογράφων τῆς βιβλιοθήκης τοῦ ἡμετέρου Πανεπιστημίου τὰ ὑπ' ἀριθμὸν 1457 καὶ 1458 ἐν τῇ Ἑβδομηκονταπενταετηρίδι τῆς Ριζαρείου ἐκκλ. σχολῆς (ἐν Ἀθήναις 1920) σελ. 185 ἔ.

³⁾ Ὁ ἡμέτερος συγγραφεὺς παρατηρεῖ «Ἐπὶ τούτοις ἰστέον, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ προσεκτέον ὅτι τοῦ γραικολατινιστῆ ἐκδεδομένου ἐγχειριδίου ἐπ' ὀνόματι τοῦ Μακαρίου τοῦ Αἰγυπτίου εἰς δύο τόμους, παρεκτὸς τῶν ἐν μέσῳ ἀποφθεγμάτων, διηρημένου». Εἶνε φανερόν ὅτι πρόκειται περὶ τῆς ἐκδόσεως τοῦ ἔργου τοῦ Μακαρίου, τῆς γενομένης ὑπὸ τοῦ Γεωργίου Ριτίου ἐν Λειψίᾳ τῷ 1714, τῆς προηγουμένης ἐκδόσεως, τῆς γενομένης τῷ 1698 καὶ 1699, μὴ δυναμένης νὰ ληφθῇ ὑπ' ὄψιν, καθ' ὅσον ὁ Νεόφυτος ἔχει ὑπ' ὄψιν τοῦ ἐκδοσιν καθ' ἣν αἱ ὁμίλια τοῦ Μακαρίου ἀποτελοῦσι τὸν δεῦτερον τόμον καὶ οὐχὶ τὸν πρῶτον ὡς ἐν τῇ ἐκδόσει τοῦ 1698 καὶ 1699.

⁴⁾ Ὡς γνωστὸν κατὰ τὸν *Ouidin* ὑποσηρίζαντα διὰ πολλῶν ἐπιχειρημάτων τὴν γνώμην του, αἱ πενήκοντα ὁμίλια, αἱ ἀποδιδόμεναι εἰς τὸν Μακάριον, καὶ διὰ τὴν παρὰ τοῖς ἀρχαίοις ἐπικρατοῦσαν περὶ αὐτῶν αἰσιπὴν καὶ ὡς ἀπόζουσαι τῆς τῶν Πελαγιαίων κακοδοξίας εἶνε ὑποβιβλιαῖαι, οὔτε ὑπὸ τοῦ Μακαρίου τοῦ Αἰγυπτίου, οὔτε ὑπὸ τοῦ προηγουμένου αὐτοῦ Μακαρίου, οὔτε ὑπὸ τοῦ Μακαρίου τοῦ Ἀλεξανδρέως συγγραφείσαι, ἀφοῦ καὶ οἱ τρεῖς οὗτοι ἤκμασαν πρὸ τῶν Πελαγιαίων. Ὁ *Ouidin* ἀποδίδει αὐτάς εἰς Μάρκον τινα ἀσκητὴν, χρηματίσαντα μαθητὴν τοῦ Μακαρίου Ἀλεξανδρέως καὶ ἀκμάσαντα περὶ τὰ μέσα τῆς ε' ἑκατονταετηρίδος.

γματα δευτέρου τόμου μετὰ τινῶν πολλαχῶς προσθηκῶν, ἐπομένως δὲν ἐγράφη ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ, τοῦ γράψαντος τὸν δεύτερον, ὁ δὲ δεύτερος γέμων τῶν δυσσεβῶν δογμάτων τῶν Μασσαλιανῶν, πάντως ἐγράφη ὑπὸ τινος Μασσαλιανοῦ θελήσαντος νὰ ἑνοστήσῃ τὸ ἑαυτοῦ ἔργον διὰ τοῦ ὀνόματος τοῦ Μακαρίου τοῦ Αἰγυπτίου. Κατὰ ταῦτα τὰ ἐν δυοῖς τόμοις ἐκδοθέντα ἔργα τοῦ Μακαρίου «παρεκτός τῶν ἐν αὐτοῖς γεροντικῶν ἀποφθεγμάτων καὶ ὧν ὁ ἄββᾶς Μακάριος περὶ τε αὐτοῦ καὶ ἄλλων διηγείται γερόντων» εἶνε νόθα. Ὡς φαίνεται, ὁ γράψας τὸ δεύτερον βιβλίον ψευδῶς τῷ Μακαρίῳ ἔγραψε καὶ τὸ πρῶτον ψευδῶς τῷ Συμεῶν τῷ μεταφραστῇ, διότι δὲν ἦτο δυνατόν ὁ Συμεὼν ὁ μεταφραστὴς νὰ μεταφράσῃ, ἐπομένως καὶ νὰ οικειοποιηθῇ, τὰ τῶν Μασσαλιανῶν δόγματα, ἅτινα, ὡς ἐν τῷ δευτέρῳ τόμῳ, περιέχονται καὶ ἐν τῷ πρώτῳ. Ἐκτός ἐάν δεχθῇ τις ὅτι δὲν πρόκειται περὶ τοῦ γνωστοῦ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ Συμεῶν τοῦ μεταφραστοῦ, ἀλλὰ περὶ ἄλλου τινὸς Μασσαλιανοῦ, μεταφραστοῦ καὶ τούτου κληθέντος, ὡς μεταφράσαντος τὸ ψευδῶς εἰς τὸν Μακάριον ἀποδιδόμενον ἔργον. ¹⁾ «Ὅτι δὲ οὐ τοῦ μεγάλου πατρὸς Μακαρίου τυγχάνει τὸ ἐπὶ τὸ ὄνοματι ἐκείνου ἐκδομένον βιβλίον, μαρτυρεῖ καὶ ὁ Σουΐδας, ὅστις εἰρωθῶς καὶ ὀπόσα οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ὅποια ἕκαστος τῶν παρ' αὐτῷ κατωνομασμένων ἀνδρῶν συνέγραψε καταλέγειν, Εὐαγρίου τοῦ τῷ Μακαρίῳ τὴν πρακτικὴν φιλοσοφίαν μαθητεύσαντος ἀπαριθμεῖ καὶ τὰ συγγράμματα, περὶ δὲ τοῦ Μακαρίου ὅτι καὶ συνέγραψέ τι οὐδόλως λέγει εἶπε γὰρ ἂν εἴπερ».

IV

Ἐκ τῶν μέχρι τοῦδε ἀναπτυχθέντων γίνεται δῆλον ὅτι ὁ Νεόφυτος θεωρεῖ τὰ ἔργα, τὰ ἀποδιδόμενα εἰς τὸν Μακάριον, πλὴν τῶν ἀποφθεγμάτων, ὡς νόθα, τὴν γνώμην του δὲ ταύτην στηρίζει ἐπὶ τῶν ἰδεῶν τῶν Μασσαλιανῶν, τὰς ὁποίας εὕρισκει περιεχομένας ἐν τοῖς ἔργοις τοῦ Μα-

¹⁾ «Ἐμοὶ δὲ δοκεῖ ὡσπερ ἡ τοῦ β' τόμου οὕτω καὶ ἡ τοῦ α' ἐπιγραφή νόθος εἶναι· ὁ γὰρ τὸν β' τῷ Μακαρίῳ ψευδεπιγράψας, οὕτως οἶμαι καὶ τὸν πρῶτον, τὴν τοῦ δευτέρου φημί μετάφρασιν, Συμεῶν τῷ μεταφραστῇ ψευδεπέγραψε. Παῦ γὰρ ὅπως πρὸς τοῦ μεταφραστοῦ Συμεῶν τὰ τῶν Μασσαλιανῶν μεταφράζειν ταῦτόν εἴτε ἐν ἰδιοποιεῖσθαι· Εἰ μὴ τις ἔγοι Συμεωνὴν μὲν καλεῖσθαι καὶ τὸν τῆς μεταφράσεως πατέρα οὐ μὴν εἶναι τὸν καθωμιλημένον τῇ ἐκκλησίᾳ μεταφραστῆν, ἄλλον δὲ τινα Μασσαλιανόν· δι' ἣν δὲ ἐποίησε τοῦ ψευδεπιγράφου βιβλιαρίου μετάφρασιν μεταφραστῆν κατὰ τοῖς Μασσαλιανοῖς ἐπονομασθῆναι πρὸς ἀντιδιαστολήν οἶμαι Συμεῶνος τοῦ παρ' αὐτοῖς νέου θεολόγου, οὕτινος ἐγὼ πείθομαι εἶναι μᾶλλον ἢ παντός ἄλλου καὶ τὸ τῷ μεγάλῳ Μακαρίῳ ἐπιγραφόμενον ἔγχειριδίον. Εἰ δὲ μὴ αὐτοῦ ἐκείνου, τινός γε τοι πάντως τῶν ὁμοδόξων ἐκείνου».

καρίου. Τοῦτο, ἐννοεῖται, ἐπὶ τοῦ ὁποίου στηρίζει ἰδίᾳ τὴν γνώμην του ὁ Νεόφυτος περὶ τῆς νοθείας τῶν ἔργων τοῦ Μακαρίου, ἔπρεπε νὰ ἀποδείξῃ. Πράγματι δὲ διὰ μακρῶν καὶ λεπτομερῶς ἀποδεικνύει κατὰ τὴν ἀκόλουθον μέθοδον· ἀναφέρει πρῶτον τὰς δοξασίας τῶν Μασσαλιανῶν ἐκ τοῦ περὶ αἱρέσεων συγγραμματος Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ¹⁾ καὶ ἔπειτα προσπαθεῖ νὰ ἀποδείξῃ ὅτι αἱ δοξασίαι αἱ ἀποδιδόμεναι ὑπὸ τοῦ Δαμασκηνοῦ εἰς τοὺς Μασσαλιανούς ὑπάρχουσι καὶ ἐν τοῖς ἔργοις τοῖς ἀποδιδόμενοις τῷ Μακαρίῳ. Κατὰ τὸν Νεόφυτον αἱ κυριώτεραι τῶν δοξασιῶν τῶν Μασσαλιανῶν, τῶν ἀναφερομένων ὑπὸ τοῦ Δαμασκηνοῦ, συνεπτυγμένως εἶνε αἱ ἀκόλουθοι.

1) «Συνοικεῖν φασιν ἐν τῷ ἀνθρώπῳ τό τε ἅγιον Πνεῦμα καὶ τὸν σατανᾶν μετὰ τῶν δαιμόνων ἐνυποστάτως κοινωνικὴν τε εἶναι τὴν τῶν ἀνθρώπων φύσιν τῶν τῆς πονηρίας πνευμάτων ὡς μηδὲ τοὺς Ἀποστόλους καθαραεῦσαι τῆς τούτων ἐνεργείας».

2) «Τὸν ἀνθρώπον μῆτε τῷ βαπτίσματι τελειοῦσθαι ὥς καὶ μετὰ τὸ βάπτισμά φασι συμπεφυρμένον τῇ ἁμαρτίᾳ, μῆτε τῇ τῶν θείων μυστηρίων μεταλήψει καθαίρεσθαι τὴν ψυχὴν, ἀλλὰ μόνῃ τῇ παρ' αὐτοῖς σπουδαζομένη εὐχῇ τὸν κατ' αὐτοὺς εὐχόμενον δυνατὸν αἰσθάνεσθαι ἐν ψυχῇ τοιαύτης τῆς τοῦ οὐρανοῦ νυμφίου κοινωνίας, οἷαν αἰσθάνεται ἡ γυνὴ ἐν τῇ συνουσίᾳ τοῦ ἀνδρός, δέχεσθαι τε αὐτὸν ἐξ ἀποκαλύψεως αἰσθητῶς ἐν θεϊκῇ ὑποστάσει τὸ ἅγιον Πνεῦμα ἐν πάσῃ πληροφορίᾳ καὶ ἐνεργείᾳ».

3) «Ὅτι δεῖ δύο κτήσασθαι ψυχὰς τὸν σωθησόμενον, μίαν τὴν κοινήν τοῖς ἀνθρώποις καὶ μίαν τὴν ἐπουράνιον, ἧς οὐκ ἄνευ φανεροῦσθαι τε αὐτῷ τὸν Σωτῆρα ἐν φωτί».

Τῶν ἰδεῶν τούτων τὴν πρώτην εὐρίσκει ὁ Νεόφυτος, ἐν τοῖς ἐξῆς χωρίοις τῶν ἔργων τῶν ἀποδιδόμενων εἰς τὸν Μακάριον, ὡς ἀκολούθως.

«Κοινωνὴν μὲν γὰρ εἶναι τὴν τῶν ἀνθρώπων φύσιν τῶν τῆς πονηρίας πνευμάτων, (τόμ. β' ὁμ. κζ' κεφ. ιθ' καὶ ὁμ. κατ' κεφ. ιγ' καὶ ὁμιλ. μγ' κεφ. η' ἐνῶ καὶ τῶν Ἀποστόλων πλαγίως πως καθάπτεται τοῦ μὲν Πέτρου ὡς δῆθεν κατεγνωσμένου, τοῦ δὲ Παύλου καὶ Βαρνάβα ὡς παροξυνθέντων ἀλλήλοις τόμ. β' ὁμιλ. κζ' κεφ. ι' καὶ ὁμιλ. ιζ' κεφ. ζ' καὶ τόμ. α' περὶ ὑψώσεως τοῦ νοδὸς κεφ. ιζ')».

«Τὴν τῶν ἐναντίων πνευμάτων πονηροῦ τε φημί καὶ ἀγαθοῦ, φωτὸς καὶ σκοτὸς, χάριτος καὶ ἁμαρτίας ἐν τῷ ἀνθρώπῳ συνοίκησιν κακοσχόλως προχειριζόμενος τὸ καλὸν καὶ τὸ φῶς ἐν τῇ σκοτίᾳ φαίνει, (τόμ. β' ὁμιλ. στ' κεφ. στ' καὶ ὁμιλ. ιζ' κεφ. δ' καὶ ὁμιλ. κζ' κεφ. ιθ' καὶ ὁμιλ. μγ' κεφ. η'

¹⁾ Πατρολ. Migne τομ. 94 σελ. 729 ε.

καὶ τόμ. α' περὶ τελειότητος ἐν πνεύματι κεφ. δ' καὶ περὶ ὑψώσεως νοῦς κεφ. ιγ' καὶ ιδ' καὶ περὶ ἀγάπης κεφ. ιβ' λ' καὶ λα' ».

«Τὴν ψυχὴν μὴ ἔχουσαν τὸν Χριστὸν ἔνοικον ἐν αἰσθήσει καὶ πάσῃ πληροφορίᾳ κατοικητήριον εἶναι πάσης ἀντικειμένης δυνάμεως, (τόμ. β' ὁμιλ. κη' κεφ. α' καὶ β' καὶ τόμ. α' περὶ ἐλευθερίας νοῦς κεφ. ιβ') ».

Τὴν δὲ δευτέραν ἐν τοῖς ἐξῆς.

«Τὴν ψυχὴν οὕτω κατ' αἰσθησὶν οἶόν τε κοινωνεῖν τῷ οὐρανίῳ νυμφίῳ ὡς ἡ γυνὴ τῷ ἀνδρὶ, (τόμ. β' ὁμιλ. ιη' κεφ. ζ' καὶ ὁμιλ. λη' κεφ. ε' καὶ ὁμιλ. με' κεφ. στ' καὶ ὁμιλ. μδ' κεφ. δ' καὶ τόμ. α' περὶ ἀγάπης κεφ. η'. ιγ'. ιδ' καὶ περὶ ἐλευθερίας νοῦς κεφ. ὑστάτῳ) ».

«Τὸν βαπτισθέντα συμπεφυρμένον εἶναι τῇ ἁμαρτίᾳ καὶ μετὰ τὸ βάπτισμα πλαγίως πως ὑπαινίττεται (τόμ. β' ὁμιλ. ιε' κεφ. ιδ') ».

«Τὸ δὲ δάχεσθαι εἶτ' οὖν ἐλλάμπεσθαι τὸν εὐχόμενον ἐξ ἀποκαλύψεως αἰσθητῶς τὴν θεϊκὴν ὑπόστασιν τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐν πάσῃ πληροφορίᾳ καὶ ἐνεργείᾳ καὶ ὡσπερ ἐν κατόπτρῳ τὴν Χριστοῦ μορφήν ὁρᾶν ἐν τῷ ἡγεμονικῷ ἐνσωμάτως εἶτ' οὖν σωματομόρφως πλεισταχοῦ ἂν εὔροις τοῦτο παρ' αὐτῷ λεγόμενον (τόμ. β' ὁμιλ. δ' κεφ. ια' καὶ ιγ' καὶ ὁμιλ. η' καὶ ιγ' κεφ. β' καὶ ὁμιλ. κη' κεφ. ε' καὶ ὁμιλ. λζ' κεφ. ζ' καὶ ὁμιλ. λθ' κεφ. α' καὶ ὁμιλ. μζ' κεφ. ια' καὶ ὁμιλ. μδ' κεφ. α' καὶ τόμ. α' περὶ τελειότητος ἐν πνεύματι κεφ. ια' καὶ περὶ ὑψώσεως τοῦ νοῦς κεφ. στ', ζ', η' καὶ περὶ ἀγάπης κεφ. ιζ', κη' κθ' καὶ περὶ ἐλευθερίας νοῦς κεφ. ια', ιβ' καὶ κβ', κγ' καὶ κδ') ».

Καὶ τὴν τρίτην ἐν τοῖς ἐξῆς.

«Τὴν δὲ τῶν δυοῖν ψυχῶν κτήσιν (τόμ. β' ὁμιλ. λβ' κεφ. στ' καὶ θ' καὶ ὁμιλ. λ' κεφ. γ' καὶ ὁμιλ. μδ' κεφ. η' καὶ τόμ. α' περὶ ἀγάπης κεφ. ια' καὶ περὶ ἐλευθερίας νοῦς κεφ. ιβ') ».

Αὗται εἶνε αἱ κυριώτεραι ἰδέαι, ¹⁾ αἱ περιεχόμεναι ἐν τοῖς ἔργοις τοῦ Μακαρίου, ἐφ' ὧν ὁ Νεόφυτος νομίζει ὅτι δύναται νὰ στηρίξῃ ἀσφαλῶς τὴν περὶ νοθείας τῶν ἔργων, τῶν ἀποδιδομένων εἰς τὸν Μακάριον, γνώμην του.

Ἡ ἐξέτασις κατὰ πόσον ἡ γνώμη αὕτη τοῦ Νεοφύτου εἶνε ὀρθή, ἥτις θὰ ἦγεν ἡμᾶς ἀναγκαίως εἰς λεπτομερῆ ἀνάπτυξιν τῆς διδασκαλίας τοῦ Μακαρίου, θέλει ἀποτελέσει τὸ θέμα ἐτέρας μελέτης.

Κ. Ι. ΔΥΟΒΟΥΝΙΩΤΗΣ

¹⁾ Ἄλλας τινὰς δευτερευούσης σημασίας ἀναφέρει ὁ Νεόφυτος ἐκ παρέργου «τὸ γὰρ τὰς ψυχὰς καὶ τοὺς ἀγγέλους λεπτοσωμάτους εἶναι λέγειν καὶ ψυχὴν ἔχειν τοὺς ἀγγέλους (ψυχαιὲς γὰρ φησὶν ἁγίων καὶ ἀγγέλων συγκυρναῖται σωματούμενοι τὸ θεῖον) παρήμῃ (τόμ. α' παρὶ ὑψώσεως τοῦ νοῦς κεφ. στ' καὶ τόμ. β' ὁμιλ. στ' κεφ. ια'), ὡσαύτως καὶ τὸν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ προσφερόμενον ἄρτον καὶ οἶνον ἀντίτυπα εἶναι τοῦ σώματος καὶ τοῦ αἵματος τοῦ Χριστοῦ (τόμ. β' ὁμιλ. κζ' ἐρωτ. ιζ') ».